

तिहारले कल्पना परवालोस्

तेपालीको दोस्रो ठूलो चाड तिहार घर-घरमा प्रवेश गरिसकेको छ । वैदिक सनातन हिन्दू धर्मावलम्बीहरूले पाँच दिनसम्म मनाउने थो पर्वलाई यमपञ्चक पनि भनिन्छ । यमसँग सम्बन्धित पाँच दिनलाई समष्टिमा यमपञ्चक भनिएको हो । यसको प्रारम्भ आजदेखि भएको छ, अर्थात् कागतिहारबाट तिहारको प्रारम्भ हुने मान्यता छ । वैदिक सनातन धर्म प्रकृति पुजक मान्यताबाट संकारित छ । त्यहीकारण पञ्चकका पाँच दिन काग, कुकुर, गाई, गोरु जस्ता प्रकृतिका अंशहरूको विशेष पूजा गर्ने परम्परा छ । कात्तिक कष्ण त्रयोदशीदेखि शुरू भएको तिहार भाइटीकामा पुगेर समाप्त हुन्छ । त्यसमध्येको पहिलो दिन कागलाई सम्मानका साथ पूजा गर्ने र खाने कुरा दिइन्छ । कागलाई नरकलोकका राजा यमको सन्देशवाहकका रूपमा लिइन्छ । जन्म र मृत्युको विवरण राख्ने यमराजलाई पृथ्वीलोकमा रहेका मानिस र सबै प्राणीहरूको जन्म-मृत्युको विवरण ल्याउने-लैजाने काम कागले गर्न्दै भल्ने सनातनी मान्यता छ । काग आधुनिक, वैज्ञानिक र वातावरणीय दृष्टिले पनि मानिसका लागि उपयोगी जीव हो । जसले माटोमा भएका शत्रुजीवहरू खाएर अन्न उत्पादनमा सहयोग गर्न्दै भने मासुजन्य फोहर खाएर वातावरणको स्वच्छतामा योगदान दिन्छ ।

यसलगतै आजुने कुकुर तिहारमा कुकुरको विशेष पूजा गरी खानेकुरा दिइन्छ । मानव सम्यताको प्रारम्भसँग मानवसँग बसेर अन्त्यन्त बफादार भएर सेवा गर्ने प्राणी कुकुर नै हो । यमराजको दृढ, मानवको सुरक्षाकर्मी र मोक्षदारको पहरेदारका रूपमा लिइन्छ कुकुरलाई द्वापरयुगमा युधिष्ठिरसे समेत स्वर्ण जाँदा आफूसँग लिएर गएको पुराणमा उल्लेख छ । तन्त्रसाधक भगवान भैरवको वाहन समेत भनिने कुकुरलाई पातलो निदा भएको, चंख र थोरे खाएर पनि सन्तुष्ट हुने प्राणीका रूपमा चित्रित गरिएको छ । यता आधुनिक युगमा मानिसले गर्न नसक्ने काम कुकुरलाई जिम्मा दिइन्छ । प्रहरी संगठनमा जटिल अनुसन्धान गर्न कुकुरको प्रयोग गर्नु त्यसको उदाहरण हो भने अन्तरिक्ष यात्रीका रूपमा समेत कुकुरलाई पठाइने तथ्यले कुकुरको महत्व उजागर गरेको छ ।

यमपञ्चकका पाँच दिनका अलग-अलग विशेषता र महत्व छन् । यहीबीच धन्वन्तरी जयन्ती, लक्ष्मी पूजा, मूहू, हलि तिहार आदि पनि पदेश्वन् । यी सबै मानव जातिको सम्यता, संस्कृति र पम्परासँग जोडिएको छन् । वैदिक संस्कृतिसँग जोडिएको तेपाली समाजमा जाति, वर्वा, लिङ्ग वा धर्म, सम्प्रदायले विविधता भए पनि सहअस्तित्व स्वीकार गर्ने उदात्त चरित्र छ । त्यसैले तेपाली समाज र तेपाली जीवनको मौलिक विशिष्टता विश्वका लागि आकर्षणको केन्द्र बढै आएको छ । यही संस्कारमा माटोदेखि हावा, पानी, बाध, कुकुर, काग, बोटबिरुद्ध द्वारा अदृश्य भगवान तत्वलाई सम्मानपूर्वक स्वीकार गरिएको छ । दानुभाइले विशेष पूजा गर्ने, घरआगन सिंगारेर भक्तमल्ल बत्तीको प्रकाश र स्थपत्री, मखमलीको फूलमा सकारात्मकता खोज्ने यो पर्व देउसी-भैलोको संस्कारित गीतहस्ते सुन्दरमय बनोस् । आपसी तिक्तका विसिन्दूर, हिजोका सबै कल्पना प्रयोग र उल्लासपूर्वक तिहार मनाउने वातावरण बनोस् हामी पनि तपाईंहरूसँग हर्षपूर्वक यस वर्षको तिहारलाई हार्दिक स्वागत गर्दछौं ।

रेनुका गौतम

बालबालिकाको सर्वोत्तम हित, गैरिभेदीकरण, सर्वान्वित विकास र अर्थपूर्ण सहभागिताको सिद्धान्तमा आधारित भई बाल बालाचार, बाल संरक्षण, बाल विकास र अर्थपूर्ण बाल सहभागिता जस्ता बाल अधिकारका सबाललाई स्थानीय तहको नीति संरक्षण, प्रणाली र कार्यप्रिक्या र व्यवहारमा संस्थागत गर्ने साक्षीय पद्धति नै बालमैत्री स्थानीय शासन हो ।

बाल अधिकार सम्बन्धी महासंघ CRC १९८९ नोभेम्बर २० मा संयुक्त राष्ट्रसंघबाट पारित भएपश्चात यस महासंघिताई विश्वको धैर्य राष्ट्रहरूको सम्पादक राष्ट्रहरूको रूपमा अवलम्बन गरेको छन् । नेपालले पनि सन १९९० सेरेम्वर १४ वा तत्कालीन प्रधानमन्त्री कृष्णप्रसाद भट्टराईको पालामा सो महासंघिताई अनुमोदन गरेको हो । बालअधिकारका आधारभूत सिद्धान्तको सम्पाद भेदभावाहीन, सर्वोत्तम हित, दीर्घजीवन र विकास साथै विचार र भवनाको करर जस्ता सिद्धान्तलाई समेत ५४ वटा धाराहरू रहेका छन् ।

बालअधिकार सम्बन्धी महासंघ CRC १९८९ ले १८ वर्षभन्दा मुनिका व्यक्तिलाई बालबालिका भीन परिभाषित गरेको छ । बालबालिका शारीरिक, मानसिक, तथा संवेदनात्मक रूपमा विकास हुन्दै गरेका भोलिका वयस्क हुन । तिनै बालबालिका बाँच्न पाउने भेदभावबाट संरक्षण हो, विकास नाउने साथै आप्सो बारेमा हुने नीति-नियन्यका साथै सामाजिक त्रिकालालापन अर्थपूर्ण सहभागी हुन पाउने अधिकारको समुच्चरु रूप नै बालअधिकार हो ।

बालअधिकार सम्बन्धी महासंघ १९८९ को पालना गर्दै बालअधिकारलाई संस्थागत गर्ने नेपालमा बालबालिका सम्बन्धी विभिन्न कानूनी तथा नीतिगत व्यवस्था भएको छन् । नेपालको संविधान २०७२, बालबालिका सम्बन्धी ऐन २०७५, बालबालिका सम्बन्धी ऐन २०८४, बालबालिका लाई अधिकार योजनाहरू, दिग्दण विकासका लक्ष्यहरू (२०८६-२०३०) आदि बालअधिकारको सुनिश्चित गर्न बनेका ऐन कानून तथा योजनाहरू हुन् । प्रत्येक बालबालिकालाई समानपूर्वक बाँच्न पाउने अधिकार, बालबालिका माथि हुनसक्ने दुर्घटना तथा जीर्णिकरण, रोकथाम तथा न्यूनीकरण, नाम, राशिधारा र पाहिचानको अधिकार, भेदभावविरुद्धको अधिकार, आमावासुसँग बस्ने र भेटाहाट गर्ने अधिकारलायतका व्यवस्थाहरू गरिएको छन् ।

संवेदनात्मक तथा कानूनी व्यवस्थाहरूलाई संस्थागत गर्दै बालमैत्री स्थानीयशासन प्रवर्द्धन गर्ने जिम्मेवारी स्थानीय तहको रहेको छ । बालमैत्री स्थानीय शासनले गैरिभेदेकरण, सर्वोत्तम हित, दीर्घजीवन र विकास, विचार र भवनाको कदम, सन्निकटता, समाचारीकरण, समुदायमा आधारित विकास जस्ता सिद्धान्तहरू आत्मसत गर्ने सुदूर, सक्षम र जवाहरीको सुनिश्चितता गर्ने सोचका साथ २०७७ सालभन्दा सबै स्थानीय तहलाई बालमैत्री बनाइने लक्ष्य रहेको छ ।

स्थानीय तहको आधिकारको विकास जाति, संस्कृति र पम्परासँग जोडिएको छ । दानुभाइले विशेष पूजा गर्ने, घरआगन सिंगारेर भक्तमल्ल बत्तीको प्रकाश र स्थपत्री, मखमलीको फूलमा सकारात्मकता खोज्ने यो पर्व देउसी-भैलोको संस्कारित गीतहस्ते सुन्दरमय बनोस् । आपसी तिक्तका विसिन्दूर, हिजोका सबै कल्पना प्रयोग र उल्लासपूर्वक तिहार मनाउने वातावरण बनोस् हामी पनि तपाईंहरूसँग हर्षपूर्वक यस वर्षको तिहारलाई हार्दिक स्वागत गर्दछौं ।

गर्दा बालबालिकाको सहभागिता वृद्धि गर्नु, बालबालिकाबिरुद्ध हुने सबै प्रकारका हिंसाहरू उन्मुलन गर्ने र स्थानीय तहमा निर्माण गर्ने प्रवृत्तिगत बालमैत्री बनाइन्न, बालमैत्री शासन प्रणालीको प्रवर्द्धन गर्ने बालमैत्री स्थानीय शासनका उद्देश्यहरू हुन् ।

उल्लेखित तथ्य र उद्देश्यहरूलाई पूरा गर्ने कालमैत्री बाल विकास केन्द्रहरूसे स्थानीय तहले तोकेको न्यूनतम् मापदण्ड पुरा गरेको हुनु चाहेछ ।

जस्तै अनुसार बालबालिकाका १४ वटा बाल संरक्षणका १० वटा, बाल अधिकारका १० वटा, बाल सहभागिताका १० वटा बाल विकासका १५ वटा सूचकहरू ।

बालमैत्री स्थानीय शासनका उद्देश्यहरूको छ ।

